

“บะข่างโว” ของเล่นพื้นบ้าน
เทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
“Ba Khang Woh” Folk Toy
Fa-ham Municipality, Muang District, Chiang Mai Province

จิรวรรณ บุญมี* และธวัชชัย บุญมี

ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Email: Jirawanyui@gmail.com

บทคัดย่อ

“บะข่างโว” คือ ลูกข่างชนิดหนึ่งที่ใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุหลักในการทำ มีเอกลักษณ์อยู่ที่เสียงดัง “โวๆ” ในขณะที่ลูกข่างกำลังหมุน สันนิษฐานว่าบะข่างโวเป็นของเล่นที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ถูกห้ามเล่นในช่วงระหว่างสงคราม ทำให้ความนิยมเล่นบะข่างโวลดลง ปัจจุบันของเล่นพื้นบ้านชนิดนี้กำลังสูญหายไปจากชุมชนและสังคม บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับของเล่นพื้นบ้าน “บะข่างโว” ในบริบทของเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการทำ ขั้นตอนการทำ วิธีการเล่น เทคนิคการเล่น อุปกรณ์ที่ใช้ในการเล่นและอุปกรณ์ที่ใช้ในการแข่งขัน กติกาการแข่งขัน รวมถึงคุณค่าและประโยชน์ของบะข่างโว ทั้งนี้องค์ความรู้ทั้งหมดเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indept interview) และการจัดการความรู้ (Knowledge management: KM) จากปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในชุมชน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของเล่นพื้นบ้าน บะข่างโว

Abstract

Ba Khang Woh is one of the gyroscopes, using bamboo as its main materials. It has a unique “Woh” sound when the gyroscopes are spun in motion. It is assumed that this toy was first invented during World War 2 but was banned. The ban led to its its unpopularity. Eventually it disappeared from the community and society. The objective of this article is to pass on knowledge and publicize the local wisdom of Ba Khang Woh

in the context of Fa-ham Municipality, Muang District, Chiang Mai Province. This paper describes its background, materials used to produce it, rules and methods how to play it. The paper also discusses the values and benefits of Ba Khang Woh. All the information was collected by indept interview and knowledge management from expert villagers and scholars.

Keywords: Local wisdom; Folk toy; Ba khang woh

บทนำ

การเล่นพื้นบ้านของเยาวชนไทยในอดีตนั้นมีหลากหลายแบบ ทั้งเล่นคนเดียวหรือ เล่นเป็นกลุ่ม เล่นในร่มหรือเล่นกลางแจ้ง เล่นแบบมีกติกาหรือไม่มีกติกา เล่นโดยมีอุปกรณ์ประกอบการเล่นหรือไม่มีอุปกรณ์ประกอบการเล่น เล่นโดยมีบทร้องหรือไม่มีบทร้อง ไม่ว่าจะเป็นการเล่นในรูปแบบใดก็ล้วนแต่มีประโยชน์ต่อผู้เล่นในหลายด้าน อาทิ ด้านร่างกาย ผู้เล่นได้ออกกำลังกาย เคลื่อนไหวร่างกาย ส่งผลให้มีร่างกายที่แข็งแรง ด้านจิตใจ และอารมณ์ ผู้เล่นเกิดความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน ทำให้ได้ผ่อนคลายความตึงเครียด มีอารมณ์แจ่มใส และฝึกความอดทนอดกลั้น ด้านสติปัญญา ผู้เล่นได้ฝึกทักษะการคิด การสังเกต การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ส่งผลให้มีปฏิภาณไหวพริบและเฉลียวฉลาด ด้านสังคม ผู้เล่นได้สร้างความรู้จักคุ้นเคยกับผู้อื่น ช่วยให้ได้เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม และทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ รวมถึงฝึกการเคารพและปฏิบัติตามกฎกติกา ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการดำเนินชีวิตในอนาคต (วรรณวิภา เทียงธรรม และอัญญณิ บุญชื่อ, 2557: พีรวัฒน์ ชลเจริญ และสุรณะ ดิงศักดิ์ย์, 2558)

นอกจากการเล่นพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ประจำถิ่น ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษแล้ว ของเล่นพื้นบ้านก็เป็นภูมิปัญญาอีกแขนงหนึ่งที่มีคุณค่าสามารถสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในแต่ละชุมชน ที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนในท้องถิ่น ทั้งนี้ของเล่นพื้นบ้านสามารถส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์ให้แก่เด็กและเยาวชนได้เช่นกัน ปัจจุบันมีการนำของเล่นพื้นบ้านไปประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ในรายวิชาวิทยาศาสตร์ ซึ่งหากแบ่งของเล่นพื้นบ้านตามหลักการทางวิทยาศาสตร์สามารถแบ่งออกได้เป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเสียง กลุ่มแรง กลุ่มคาน/ล้อ/เพลลา กลุ่มความดันอากาศและแรงยก กลุ่มจุดศูนย์ถ่วง และ

กลุ่มทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (ของเล่นพื้นบ้านอาเซียน: เชื่อมโยงความสัมพันธ์ผสมผสานการเรียนรู้, 2557) ของเล่นส่วนใหญ่จะใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นในการประดิษฐ์ อาทิ ไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง ไม้เนื้ออ่อน กะลามะพร้าว ต้นไม้ ดิน กระดาษ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้สังคมไทยอันเป็นสังคมเกษตรดั้งเดิมเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม หรือ สังคมเมืองอย่างชัดเจน ส่งผลให้สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สภาพแวดล้อมภายในที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้เด็กถูกจำกัดพื้นที่เล่น ชีวิตเด็กในเมืองจะไม่มีสถานที่เล่นของชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อการละเล่นล้านนาใน 2 ลักษณะ คือ การละเล่นล้านนาบางอย่างสูญหายไป และการละเล่นล้านนาบางอย่างยังคงอยู่แต่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมาก จากการศึกษาพบว่า การละเล่นล้านนา จำนวน 140 การละเล่น ปัจจุบันยังคงมีการเล่น สืบทอดกันมาเหลือเพียง 37 การละเล่น มีการเล่นแต่มีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับยุคสมัย 26 การละเล่น และการละเล่นล้านนาสูญหายไปแล้ว จำนวน 77 การละเล่น หรือ 55% ของการละเล่นล้านนาทั้งหมด (มณิชาสจินตพิทักษ์, 2552) วิธีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลกระทบโดยตรงต่อการละเล่นล้านนาที่ได้เลือนหายไปอย่างช้าๆ เมื่อเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่รู้จักรู้อีการละเล่นในอดีต รวมไปถึงของเล่นพื้นบ้านล้านนา จึงทำให้ขาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของบรรพบุรุษ

“บะช่างโว่” เป็นของเล่นพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ แม้จะไม่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่ทราบแหล่งที่มา หรือ ต้นกำเนิดที่ชัดเจน แต่คาดว่าจะมีการประดิษฐ์ให้เด็กเล่นกันมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งนี้บะช่างโว่ในแต่ละท้องถิ่นจะมีขนาดและรูปแบบ รวมถึงกติกาการแข่งขันต่างกันไป บะช่างโว่ประดิษฐ์ขึ้นจากไม้ไผ่ ตั้งชื่อตามเสียงที่ดังโว่ว เล่นโดยใช้เชือกพันด้านบนของไม้ที่เสียบ โดยหันรูที่เจาะทแยงเข้าหาตัว พันเชือกออกด้านนอกตัว ใช้มือซ้ายจับตัวลูกข่างกับเชือก มือขวาถือไม้ดันเชือกแล้วรื้อเชือกเข้ากับไม้ดันเชือก จับแกนไม้และไม้ดันเชือกด้วยมือซ้าย มือขวาดึงเชือกแรงๆ ลูกข่างจะหลุดและหมุนเอง เสียงดัง โว่ว เพราะลื่นลูกข่างทวนลม ทิศทางการหมุนของลูกข่างโว่ว ที่จะทำให้เกิดเสียงได้นั้นขึ้นกับลักษณะรอยบากของช่องอากาศ ส่วนใหญ่ผู้ผลิตมักจะบากช่องอากาศ เพื่อให้หมุนไปทางขวา (ตามเข็มนาฬิกา) แล้วเกิดเสียง (เพราะคนส่วนใหญ่ถนัดขวา) ดังนั้นถ้าหมุนไปทางซ้าย (ทวนเข็มนาฬิกา) จะไม่เกิดเสียง เสียงดังโว่วเกิดขึ้นจากการที่อากาศอัดผ่านช่องบากเข้าไปในกระบอกขณะที่ลูกข่างกำลังหมุน มุมของการบากช่องอากาศ รวมทั้ง

ความเร็วในการหมุนของลูกข่างที่เหมาะสม จะทำให้เกิดเสียงอยู่ช่วงหนึ่ง ลูกข่างลูกใหญ่จะให้เสียงทุ้ม เนื่องจากมีมวลอากาศในลูกข่างมาก ส่วนลูกข่างลูกเล็กให้เสียงสูงและเสียงแหลม เพราะว่ามีมวลอากาศในลูกข่างน้อยกว่า (ขวัญชนก ลิลลาวณิชไชย, 2550: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547) ทวีทรัพย์ นามขจรโรจน์ ผู้ประสานงานกลุ่มรุ่งอรุณของเล่นพื้นบ้าน กล่าวว่า การเล่นลูกข่างนอกจากจะให้ความสนุกสนานสร้างความท้าทายให้กับผู้เล่นที่จะต้องทำให้ลูกข่างหมุนได้แล้ว ลูกข่างที่เป็นของเล่นพื้นบ้านยังฝึกฝนให้เด็กมีความอดทน สร้างการเรียนรู้การทดลองให้ลูกข่างหมุน เรียนรู้เรื่องของแรงเหวี่ยง นอกจากนั้นขณะที่พื้นเชือกลูกข่างให้แน่น ยังมีส่วนฝึกกล้ามเนื้อมัดเล็กมัดใหญ่ของเด็ก การเรียนรู้จากการเล่นยังช่วยทำให้เด็กเป็นคนช่างสังเกต และการที่ลูกข่างหมุนช้า เร็ว การนิ่ง หรือส่ายของลูกข่างยังก่อเกิดการเรียนรู้หลักการวิทยาศาสตร์อีกด้วย (ของเล่นพื้นบ้านอาเซียน: เชื่อมโยงความสัมพันธ์ผสมผสานการเรียนรู้, 2557)

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายนั้นสามารถทำได้หลายวิธี อาทิ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าเพื่อให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้รับประสบการณ์ตรงจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่คนในชุมชนโดยปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา หรือองค์กรเครือข่ายภูมิปัญญา การสนับสนุนการดำเนินงานและพัฒนาศักยภาพของปราชญ์ชาวบ้าน การยกย่องประกาศเกียรติคุณผู้ดำเนินงานด้านภูมิปัญญา การส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ตลอดจนการศึกษาวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาในท้องถิ่นไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อนำองค์ความรู้ไปเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ (ณัฐภูมิ สมยาโรน และ อัจฉรา ศรีพันธ์, 2557)

ปัจจุบันองค์ความรู้เกี่ยวกับบะข่างไวยังไม่ได้ถูกจดบันทึกไว้แต่อย่างใด ดังนั้นเพื่อป้องกันการสูญหายไปของภูมิปัญญา ในกรณีนี้ผู้ถ่ายทอดเสียชีวิต และไม่มีผู้สืบทอดองค์ความรู้ ผู้วิจัยจึงศึกษาและเก็บรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับบะข่างไวจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ในชุมชน เทศบาลตำบลฟ้าอำม อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดการความรู้โดยการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อนำความรู้ที่ไม่ปรากฏชัดแจ้ง (Tacit Knowledge) ซึ่งมีความเป็นนามธรรมมารวบรวมเรียบเรียงเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) มีความเป็นรูปธรรมและเป็นลายลักษณ์อักษรสามารถนำไปเผยแพร่และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อไปได้ ถือเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการละเล่น “บะข่างไว”

ประวัติความเป็นมาของ “บะข่างโว่”

บะข่างโว่ หรือสำเนียงในท้องถิ่นออกเสียงว่า “บะ-ข่าง-โหว่” เป็นของเล่นพื้นบ้านจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเล่นให้เด็กดู และทำให้เด็กเล่น โดยเด็กๆ จะเล่นกันในบริเวณบ้าน หรือบริเวณลานวัด ในช่วงที่พ่อแม่ผู้ปกครองออกไปทำไร่นา นอกจากนั้นในเทศกาลสำคัญ อาทิ เดือนเมษายน ในประเพณีสงกรานต์ และเดือนพฤษภาคม (เดือนยี่) ในเทศกาลลอยกระทง ก็นิยมนำบะข่างโว่มาเล่นกันในบริเวณลานวัด ในอดีตเสียงของบะข่างโว่จะดังมาก เพราะบรรยากาศค่อนข้างเงียบไม่มีเสียงดังรบกวนเหมือนเช่นในปัจจุบัน ดังนั้นเสียงดัง “โว่ๆ” จะดังจากหมู่บ้านหนึ่งไปถึงอีกหมู่บ้าน เมื่ออีกหมู่บ้านได้ยินเสียงก็จะเล่นบะข่างโว่ ส่งเสียงโต้ตอบกันไปมา ถือเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างหมู่บ้าน สันนิษฐานว่าบะข่างโว่เป็นของเล่นที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ถูกห้ามเล่นในช่วงระหว่างสงครามเนื่องจากเสียงของบะข่างโว่คล้ายกับเสียงเตือนภัยเครื่องบินทิ้งระเบิด ทำให้ต้องหยุดเล่นไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง หลังจากสงครามโลกสงบลงบะข่างโว่ก็ถูกนำกลับมาเล่นใหม่ แต่เนื่องจากสภาพสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับมีของเล่นหลากหลายประเภทที่มีความน่าสนใจมากกว่า ทำให้ความนิยมเล่นบะข่างโว่ลดลง และเริ่มสูญหายไปทีละน้อย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2538 นายอานนท์ ไชยรัตน์ หรือพ่อหลวงอานนท์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 7 บ้านสันทรายต้นกอก และนายคณิโท อินทแก้ว หรือลุงพันธ์ ประธานกลุ่มอนุรักษ์ชีเผ่า และกรรมการหมู่บ้านสันทรายต้นกอก ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญในการนำบะข่างโว่มาจัดเป็นกิจกรรมการแข่งขันบะข่างโว่ขึ้นเป็นครั้งแรกในงานประเพณีสงกรานต์ ณ วัดสันทรายต้นกอก ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชา นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาก็มีการจัดกิจกรรมการแข่งขันบะข่างโว่เป็นประจำทุกปี ในวันวิสาขบูชาจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมการละเล่นและการแข่งขันบะข่างโว่ นอกจากจะสร้างความสนใจ ความสนุกสนาน ให้แก่ ผู้ชม ผู้เล่น และผู้แข่งขัน ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุแล้ว ยังเป็นการสานความสัมพันธ์ และมิตรภาพอันดีระหว่างกันอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการอนุรักษ์ และการตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านของบรรพบุรุษ

รูปที่ 1 ประชาชนชาวบ้านของชุมชน
นายอานนท์ ไชยรัตน์ หรือ พ่อหลวงอานนท์ (ซ้าย) และ นายคัมโท อินทแก้ว หรือ
ลุงพันธ์ (ขวา)

รูปที่ 2 ส่วนประกอบของ “ปะซางโจ้ว”

วัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้ในการทำ “บะข่างโว้”

1. ตัวบะข่างโว้ ใช้ไม้ไผ่ทรงกลม มีความหนา ประมาณ 3 – 4 มิลลิเมตร ความยาวตามความต้องการ สำหรับใช้ทำตัวบะข่างโว้ โดยทั่วไปบะข่างโว้จะมีความยาวอย่างน้อย 2.5 นิ้ว ความหนา และความยาวของตัวบะข่างโว้นั้นนอกจากจะส่งผลต่อเสียงของบะข่างโว้แล้ว ยังส่งผลต่อน้ำหนัก และแรงที่ต้องใช้ในการหมุนเหวี่ยงบะข่างโว้อีกด้วย กล่าวคือ บะข่างโว้ขนาดเล็ก ซึ่งใช้ไม้ไผ่ที่บาง และมีความยาวไม่มาก จะมีน้ำหนักเบา ไม่จำเป็นต้องใช้แรงมากในการทำให้บะข่างโว้หมุน แต่อาจหมุนได้ไม่นานเท่ากับบะข่างโว้ ซึ่งใช้ไม้ไผ่ที่หนากว่า และมีความยาวมากกว่า บะข่างโว้ลูกใหญ่จะมีน้ำหนักมาก จึงต้องใช้แรงมากกว่าในการชักและจะสามารถหมุนได้นานมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นเสียงของบะข่างโว้ลูกเล็กจะดังสั้นกว่าเสียงของบะข่างโว้ลูกใหญ่ สาเหตุที่บะข่างโว้ลูกใหญ่มีเสียงที่ดังยาวนานกว่า เนื่องจากบะข่างโว้ลูกใหญ่จะเก็บลมได้มากกว่าบะข่างโว้ลูกเล็ก บะข่างโว้ลูกใหญ่จะให้เสียงทุ้ม เนื่องจากมีมวลอากาศในตัวบะข่าง ส่วนบะข่างโว้ลูกเล็กจะให้เสียงแหลม เพราะมีมวลอากาศในตัวบะข่างน้อยกว่า ปัจจุบันมีการนำท่อน้ำพลาสติก (ท่อพีวีซี) มาประยุกต์ใช้ในการทำตัวบะข่างโว้ เนื่องจากเป็นวัสดุที่มีทรงกลม และสามารถหาซื้อได้ง่าย

2. เตี๊ยม ใช้ไม้เนื้อแข็ง หรือไม้ไผ่ ความยาวประมาณ 2.5 – 3 เท่าของตัวบะข่างโว้ นำมาเหลาจนได้เป็นแท่งทรงกลมปลายแหลม มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 1 เซนติเมตร มีลักษณะและขนาดเหมือนแท่งดินสอ ใช้สำหรับทำเป็นเตี๊ยม โดยทั่วไปขนาดของเตี๊ยมต้องสอดคล้องกับขนาดของตัวบะข่างโว้ กล่าวคือ ถ้าบะข่างโว้มีขนาดเล็ก เตี๊ยมควรมีขนาดเล็กด้วย แต่ถ้าบะข่างโว้มีขนาดใหญ่ เตี๊ยมก็ควรมีขนาดใหญ่ด้วยเช่นเดียวกัน

3. ฝาปิดด้านบน และฝาปิดด้านล่าง ใช้ไม้แผ่นบาง ความหนาประมาณ 2 – 3 มิลลิเมตร ขนาดพอดีกับกระบอกไม้ไผ่ที่ใช้ทำเป็นตัวบะข่างโว้ ปัจจุบันสามารถนำไม้อัดมาทำฝาปิดตัวบะข่างโว้ทั้ง 2 ด้านได้ แต่ในอดีตไม้ที่ใช้ปิดตัวบะข่างโว้นั้นจะเป็นไม้สักแผ่นบางๆ

4. ไม้คันเชือก หรือ ไม้ชัก ใช้ไม้เนื้อแข็ง หรือไม้ไผ่ ขนาดพอดีมือ ความยาวประมาณ 6 – 7 นิ้ว กว้างไม่เกิน 1 นิ้ว ใช้สำหรับทำไม้ใช้ร้อยเชือกเพื่อชักบะข่างโว้

5. เชือก ขนาด 2 – 3 มิลลิเมตร ความยาวประมาณ 1 เมตร หรือ ประมาณ 1 ช่วงไหล่ (ความยาวตั้งแต่แขนถึงไหล่อีกข้างของผู้เล่น) ใช้สำหรับชักบะข่างโว้ ไม่ควรใช้เชือกไนลอน หรือเชือกสังเคราะห์ เพราะจะทำให้การพันเชือกเข้ากับเตี๊ยมทำได้ยาก

เนื่องจากเชือกไนลอนค่อนข้างลื่น คลายตัวได้ง่าย และมีความแข็งแรงกระด้าง ในอดีตจะใช้เชือกฝ้าย ปอ หรือป่าน ที่ถักขึ้นเอง มีความเหนียวและทนทานสูง

รูปที่ 3 ความยาวที่เหมาะสมของเชือกวัดจากแขนถึงไหล่อีกข้างของผู้เล่น

6. กาว อาทิ กาวร้อน กาวผง หรือกาวสำหรับติดไม้ ใช้สำหรับยึดฝาปิดทั้งสองด้านเข้ากับตัวบะช่วงไว้ และติดเดียวกับตัวบะช่วงไว้ในอดีตใช้ชัน หรือ กาวและขี้เลื่อยในการเชื่อม หรือ ประสานจุดต่างๆ เข้าด้วยกัน

7. แลกเกอร์ (Lacquer) หรือน้ำยาเคลือบเงา สำหรับทาไม้ เพื่อให้เกิดความความคงทน และสวยงาม ตลอดจนป้องกันมอดและแมลงต่างๆ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในอดีตนั้นจะนำไม้ไปแช่น้ำ นานประมาณ 2 สัปดาห์ เพื่อให้ไม้ไม่กลืนเหี้ยน ช่วยกันมอดและแมลงต่างๆ ได้

8. ไม้บรรทัด ใช้สำหรับวัดขนาด ในอดีตจะวัดขนาดโดยใช้ทางมะพร้าวหรือตอก เนื่องจากมีลักษณะเป็นเส้นยาว สามารถนำมาใช้ในการประมาณความยาวได้

9. ดินสอ หรือ ปากกา ใช้สำหรับทำเครื่องหมาย

10. ยางลบ ใช้สำหรับลบรอยดินสอ หรือปากกา

11. ค้อน ใช้ตอกตะปูสำหรับเจาะนำเพื่อให้เห็นตำแหน่งที่ต้องใช้ส่วานเจาะให้เป็นรู

12. ตะปู ใช้สำหรับเจาะนำเพื่อให้เห็นตำแหน่งที่ต้องใช้ส่วานเจาะให้เป็นรู

13. กรรไกร ใช้สำหรับตัดเชือก ทั้งนี้สามารถใช้มีดเลา หรือ มีดคัดเตอร์แทนได้

14. มิดเหลา หรือ มิดคัตเตอร์ ที่มีลักษณะคม บาง และมีปลายแหลมเล็ก ใช้สำหรับเจาะ หรือเหลา ส่วนต่างๆ ของบะข่างไว เช่น ช่องรับลม ลื่น เดือย และ ไม้ดันเชือก เป็นต้น

15. เลื่อยมือ หรือ เลื่อยไฟฟ้า ใช้สำหรับเลื่อยไม้ไผ่ เพื่อทำเป็นตัวบะข่างไว ปัจจุบันมีการนำเครื่องตัดไฟเบอร์มาใช้ในการตัดไม้เพื่อใช้ทำส่วนประกอบต่างๆ ของบะข่างไว

16. สว่านมือ หรือ สว่านไฟฟ้า ใช้สำหรับเจาะรูบริเวณฝาปิดทั้งสองด้านให้มีขนาดพอดีกับเดือย และใช้เจาะรูไม้ดันเชือกให้มีขนาดพอดีกับเชือก

17. ดอกสว่าน ใช้สำหรับเจาะรูฝาปิดด้านบนและฝาปิดด้านล่าง รวมถึงเจาะรูไม้ดันเชือก

18. กระดาษทราย ใช้ในกรณีที่ต้องการขัดเสี้ยนไม้ออกจากส่วนต่างๆ ของบะข่างไว ทำให้พื้นผิวของไม้เรียบยิ่งขึ้น

19. เครื่องขัดกระดาษทราย ใช้สำหรับขัด หรือแต่งกลึงไม้ที่ใช้ปิดฝาบะข่างไวให้มีขนาดพอดีกับตัวบะข่างไว และใช้กลึงเดือยให้มีลักษณะกลมกลิ้งคล้ายแท่งดินสอในอดีตมีการนำเศษแก้วที่แตกแล้วมาใช้ในการเหลาเดือยให้มีลักษณะกลมกลิ้ง เพราะเป็นเศษวัสดุที่สามารถหาได้ง่ายภายในบ้าน

20. กบไสไม้ ใช้สำหรับไสไม้ที่ใช้ทำฝาปิดบะข่างไวให้บางมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องใช้กบไสไม้แล้วเนื่องจากสามารถใช้ไม้อัดแผ่นบาง 2 มิลลิเมตร มาเป็นวัสดุในการปิดช่องด้านบนและด้านล่างตัวบะข่างไวได้

ในอดีตเครื่องมือหลักที่ใช้ทำบะข่างไวมีเพียง “มิดเหลา” มิดพื้นบ้านของชาวเหนือซึ่งมีด้ามยาวโค้ง และปลายแหลมคม สามารถใช้ ตัด เจาะรู เหลา กลา และกลึงไม้ที่ใช้ทำบะข่างไวได้ทุกส่วนเท่านั้น เนื่องจากเครื่องมือชนิดอื่นๆ มีราคาสูง หาซื้อได้ยาก หรือ อาจจะไม่สามารถหาซื้อได้เลย เครื่องมือพิเศษอื่น เช่น “เลื่อย” ที่ใช้เลื่อยไม้ไผ่ออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ ของบะข่างไว และ “สว่าน” ที่ใช้เจาะรูเพื่อใส่เดือย จะมีใช้เฉพาะบ้านของช่างผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น แต่ในปัจจุบันมีเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ทุ่นแรง และลดระยะเวลาในการทำบะข่างไวนั้นมีราคาถูกลง และหาซื้อได้ง่ายขึ้น

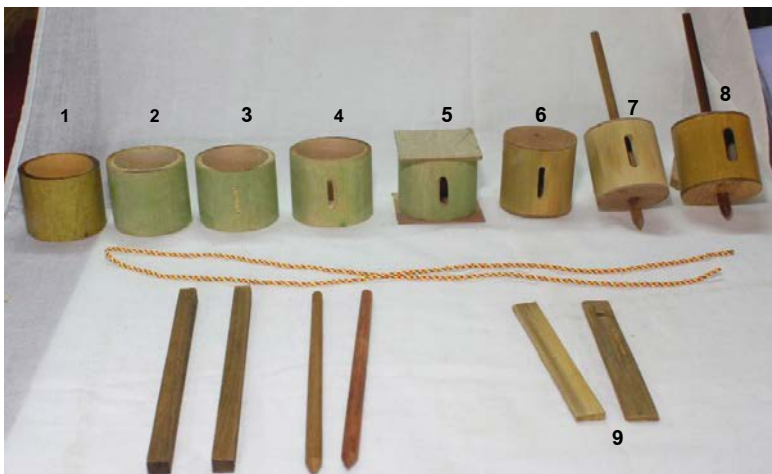

รูปที่ 4 มีดเหลา และ การใช้มีดเหลาเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำบะข่างไว่

ขั้นตอนการทำ “บะข่างไว่”

1. ตัดไม้ไผ่เป็นท่อนยาวตามที่ต้องการ เพื่อทำตัวบะข่างไว่ โดยทั่วไปบะข่างไว่จะมีความยาวอย่างน้อย 2.5 นิ้ว
2. ใช้กระดาดทรายขัดกระบอกไม้ไผ่ทั้งด้านในและด้านนอก ทาแล็กเกอร์ด้านในของเนื้อไม้ เพื่อป้องกันมอดและแมลง ช่วยยืดอายุการใช้งานให้กับบะข่างไว่
3. วัดช่องขนาดความยาวประมาณ 3 – 4 เซนติเมตร และมีความกว้างประมาณ 3 – 5 มิลลิเมตร บริเวณกึ่งกลางของตัวบะข่างไว่ เพื่อเจาะลึน ใช้สว่านเจาะรูเป็นแถวเรียงเป็นแนวตั้งบริเวณช่องที่วัดขนาดไว้ เพื่อที่จะได้สามารถใช้มีดคว้านเพื่อทำเป็นช่องรับลมได้ง่ายขึ้น

4. ใช้มีดเหลา หรือ มีดคัตเตอร์ ที่มีลักษณะคม บาง และมีปลายแหลมเล็กน้อยๆ แซ่บริเวณที่ส่วนเจาะรูเรียงเป็นแถวให้เป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าความยาวประมาณ 3 – 4 เซนติเมตร มีความกว้างประมาณ 3 – 5 มิลลิเมตร เพื่อทำลิ้นและช่องรับลม โดยใช้มีดคว้านขอบด้านหนึ่งทแยง 45 องศาลาดเอียงเฉียงเข้าหาด้านในตัวบะข้าง และใช้มีดเจาะขอบอีกด้านหนึ่งเข้าไปในตัวบะข้าง โดยเจาะเฉียง 45 องศาเช่นเดียวกัน การเจาะลิ้น และช่องรับลมจะต้องเจาะทแยงมุม 45 องศา (เฉียง 45 องศา) ขนานไปในทิศทางเดียวกันทั้งสองด้าน ทดสอบเป่าลมบริเวณลิ้นและช่องรับลมของบะข้างไว้ว่าเกิดเสียงดังหรือไม่ โดยใช้มือทั้งสองข้างปิดฝาตัวบะข้างไว้ ตกดั้งลิ้น และช่องรับลมเพื่อให้ได้เสียงตามต้องการหากเสียงยังดังไม่มากพอ ก็ให้คว้านช่องให้กว้างขึ้นทีละน้อย ทั้งนี้ช่องที่กว้างหรือแคบจะส่งผลต่อเสียงของบะข้างไว้

รูปที่ 5 ขั้นตอนการทำ “บะข้างไว้”

5. วัดขนาดไม้อัดแผ่นบาง 2 มิลลิเมตร จำนวน 2 แผ่น ให้มีขนาดพอดีกับช่องด้านบนและด้านล่างของตัวบะข้างไว้ ทั้งนี้สามารถวัดโดยใช้ขนาดของไม้ด้านนอกหรือไม้ด้านในก็ได้ เลื่อยฝาปิดให้ได้ขนาดตามที่วัดไว้พอดี แล้วนำฝาไปปิดบะข้างไว้ทั้ง 2 ด้าน โดยใช้กาวช่วยให้ฝายึดติดแน่นกับตัวบะข้างไว้ สำหรับการปิดฝาทั้ง 2 ด้านนั้นสามารถปิดได้ 2 รูปแบบ คือ ปิดฝาไว้ด้านนอกตัวบะข้างไว้ กรณีที่วัดขนาดของฝาปิดจากขนาดของไม้ด้านนอก หรือ ปิดฝาไว้ด้านในตัวบะข้างไว้ กรณีที่วัดขนาดของฝาปิด

จากไม้ด้านใน หลังจากกาวแห้งแล้วใช้กระดาดทราย หรือเครื่องขัดกระดาดทราย ขัดตัวบะข่างไว้ให้เรียบ กลมกลิ้ง และ ไม่มีเสี้ยนไม้

6. วัดจุดศูนย์กลางของฝาปิดด้านบนและด้านล่าง แล้วใช้มีดเหลา หรือมีดคัตเตอร์ หรือสว่านเจาะเป็นรูขนาดเล็กกว่าเตี้อยเล็กน้อย ทั้งฝาปิดด้านบนและด้านล่าง เพื่อให้ได้ช่องสำหรับใส่เตี้อย เลือกเตี้อยที่มีขนาดพอเหมาะกับตัวบะข่างไว้ ถ้าบะข่างไว้ ลูกเล็กควรใช้เตี้อยแท่งเล็ก แต่ถ้าบะข่างไว้ลูกใหญ่เตี้อยควรมีขนาดใหญ่ด้วย เช่นเดียวกัน

รูปที่ 6 การวัดจุดศูนย์กลางและเจาะรูสำหรับใส่เตี้อย

รูปที่ 7 ทากาวเพื่อยึดเดือยให้ติดแน่นกับตัวบะข่างไว่

7. ใส่เดือย โดยการดันปลายไม้ด้านที่เรียบจากฝาปิดด้านล่างขึ้นไปจนทะลุรูฝาปิดด้านบนของตัวบะข่างไว่ ให้เหลือปลายแหลมของเดือยห่างจากฝาปิดด้านล่างประมาณ 1 นิ้ว ทากาวบริเวณที่ใส่เดือยกับฝาปิดทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านบนและด้านล่าง เพื่อให้เดือยยึดติดแน่นกับตัวบะข่างไว่

8. ทาแล็กเกอร์ให้ทั่วตัวบะข่างไว่ และไม้ดันเชือกเพื่อป้องกันมอดและแมลง ช่วยยืดอายุการใช้งาน อาจวาดภาพ ระบายสี ตกแต่งลวดลายตามความต้องการลงบนตัวบะข่างไว่ให้สวยงามก่อนเคลือบผิวไม้ด้วยแล็กเกอร์

9. นำไม้เนื้อแข็ง หรือไม้ไผ่ ขนาดพอดีกับมือของผู้เล่น มาเจาะรูขนาดเท่ากับเชือกที่จะใช้ชักที่บริเวณปลายไม้ด้านใดด้านหนึ่ง สำหรับทำไม้ดันเชือกที่ใช้ร้อยเชือกเพื่อชักบะข่างไว่

วิธีการเล่น “บะข่างไว่”

เริ่มเล่นบะข่างไว่โดยการพันเชือกจากด้านล่างเดือยขึ้นด้านบนเดือย โดยใช้ นิ้วมือข้างหนึ่งกดปลายเชือกไว้ แล้วใช้มืออีกข้างหนึ่งจับเชือกอีกด้าน หมุนเชือกพันเดือยจากด้านล่างขึ้นด้านบน เมื่อเชือกใกล้เต็มเดือยก็ให้รูดเชือกลงมา เรียงเชือกให้เป็นระเบียบ แล้วให้เหลือปลายเชือกไว้ไม่น้อยกว่า 1 คืบ เพื่อใช้ชัก (สำหรับการพันเชือกที่เดือยของบะข่างไว้นั้น จะพันเชือกตามเข็มนาฬิกาในกรณีที่มีความชันช่องรับลมไว้ด้านซ้ายมือ และจะพันเชือกทวนเข็มนาฬิกาในกรณีที่มีความชันช่องรับลมไว้ด้านขวามือ) หลังจากนั้นนำเชือกมาร้อยผ่านรูไม้ดันเชือก โดยร้อยเชือกผ่านรูเข้าหาตัวผู้เล่น

รูปที่ 8 วิธีการพันเชือกและการจับบะข่างไว

ใช้มือข้างหนึ่งจับไม้ต้นเชือกไวพร้อมกับใช้นิ้วชี้ประคองให้บะข่างไวให้ตั้งตรง มืออีกข้างหนึ่งม้วนปลายเชือกลัดเข้ากับนิ้วมือ แล้วตั้งบะข่างไวบนพื้น หรือให้สูงจากพื้นเล็กน้อย ทั้งนี้ไม่ควรยกบะข่างไวให้สูงจากพื้นเกินกว่า 1 คืบ หลังจากนั้นดึงเชือกผ่านรูของไม้ต้นเชือกออกไปอย่างรวดเร็ว

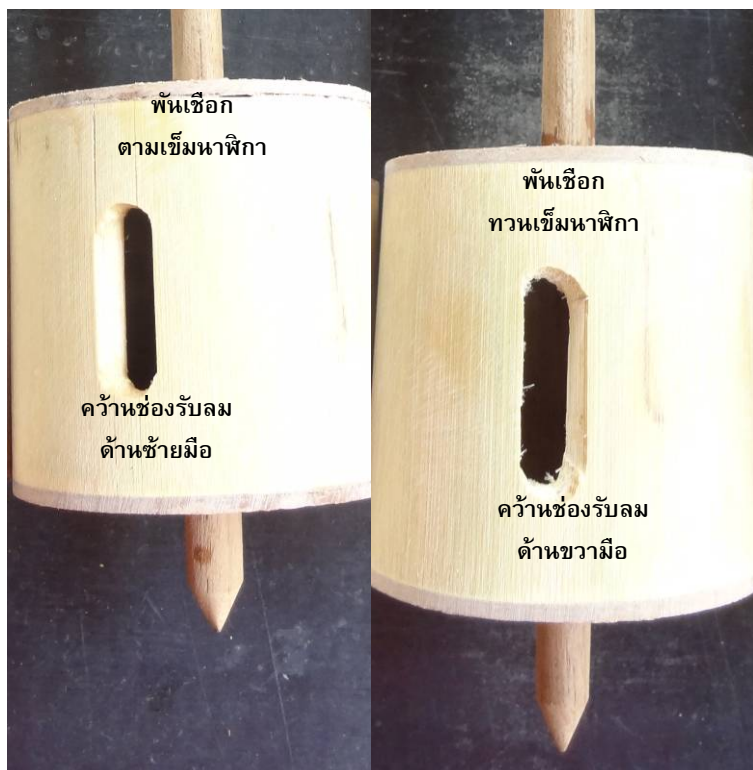

รูปที่ 9 วิธีการชักบะข่างโว

เทคนิคการเล่น “บะข่างโว”

1. บะข่างโวเสียงดังมากหรือดังน้อยขึ้นอยู่กับการเล่นและการเจาะลั่นและช่องรับลม โดยทั่วไปนิยมเจาะให้เป็นช่องขนาดเล็กก่อน แล้วทดลองเล่นเพื่อทดสอบเสียง หากเสียงของบะข่างโวยังไม่เป็นไปตามที่ต้องการ ก็จะค่อยๆ ขยายช่องให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อปรับให้ได้เสียงตามความต้องการ เรียกว่าการแต่งลั่น นอกจากนั้นขนาดของตัวบะข่างโวก็ส่งผลต่อเสียงของบะข่างโวด้วย กล่าวคือ บะข่างโวเสียงเล็ก เสียงแหลม เพราะขนาดของตัวบะข่างโวเล็ก และบะข่างโวเสียงใหญ่ เสียงทุ้ม เพราะขนาดของตัว บะข่างโวใหญ่

เสียงดังของบะข่างไ่ว้เกิดจากการที่อากาศอัดผ่านช่องรับลมเข้าไปในตัวบะข่างไ่ว้ขณะที่บะข่างไ่ว้กำลังหมุน การเจาะลิ้น และคว้านช่องรับลม รวมทั้งความเร็วในการหมุนของบะข่างไ่ว้ที่เหมาะสม จะทำให้เกิดเสียงดังไ่ว้ๆ ขึ้น ทั้งนี้บะข่างไ่ว้อาจส่งเสียงดังออกมาทันทีหรืออาจส่งเสียงดังหลังจากหมุนไปแล้วชั่วระยะหนึ่งก็ได้ ในกรณีที่ตัวบะข่างไ่ว้แตก ร้าว หรือมีรูรั่ว จะทำให้บะข่างไ่ว้หมุนโดยที่ไม่เกิดเสียงดัง

รูปที่ 10 เทคนิคการพันเชือกเพื่อให้เกิดเสียงดัง “ไ่ว้ๆ”

2. บะข่างไ่ว้จะมีเสียง “ไ่ว้ๆ” หรือไม่ขึ้นอยู่กับวิธีการพันเชือกให้สอดคล้องกับการคว้านช่องรับลม กล่าวคือ หากผู้เล่นพันเชือกตามเข็มนาฬิกาในกรณีที่คว้านช่องรับลมไว้ด้านซ้ายมือ หรือพันเชือกทวนเข็มนาฬิกาในกรณีที่คว้านช่องรับลมไว้ด้านขวามือ บะข่างไ่ว้จะหมุนและเกิดเสียงดัง “ไ่ว้ๆ” แต่ในกรณีที่ผู้เล่นพันเชือกสลับด้าน พันเชือก

ทวนเข็มนาฬิกาในกรณีที่คว้านช่องรับลมไว้ด้านซ้ายมือของผู้เล่น หรือฟันเชือกตามเข็มนาฬิกาในกรณีที่คว้านช่องรับลมไว้ด้านขวามือของผู้เล่นบะช่างไ่ว่จะหมุน แต่จะไม่มีเสียงดัง “ไ่ว่ๆ” นอกจากการฟันเชือกให้ถูกต้องจะส่งผลต่อการเกิดเสียงดัง “ไ่ว่ๆ” แล้ว การดึงเชือกโดยใช้แรงมากหรือน้อยก็ส่งผลต่อความดังของเสียง “ไ่ว่ๆ” ด้วยเช่นกัน

3. บะช่างไ่ว่จะหมุนได้นานหรือไม่ขึ้นอยู่กับแรงที่ใช้ในการชักเชือกและจำนวนรอบที่ฟันเชือกเข้ากับเดือย ยิ่งดึงเชือกแรงและฟันเชือกได้หลายรอบยิ่งหมุนได้นาน ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อเสียงของบะช่างไ่ว่ด้วย กล่าวคือ ยิ่งชักบะช่างไ่ว่แรง บะช่างไ่ว่ก็จะหมุนได้นาน และมีเสียงที่ดังยาวนานด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงต้องใช้เชือกที่มีความยาวพอเหมาะ และไม่ใช่เชือกเส้นใหญ่จนเกินไปเพราะเชือกที่มีขนาดใหญ่กว่าจำนวนรอบในการฟันจะน้อยกว่าเชือกที่มีขนาดเล็กกว่า ในกรณีที่เชือกมีความยาวเท่ากัน

รูปที่ 11 ประชาชนชาวบ้านสาธิตวิธีการเล่นบะช่างไ่ว่

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเล่นและอุปกรณ์ที่ใช้ในการแข่งขัน “บะช่างไ่ว่”

อุปกรณ์ที่ใช้ในการแข่งขันบะช่างไ่ว่ นอกจากอุปกรณ์หลักที่ใช้ในการเล่นบะช่างไ่ว่ ซึ่งประกอบไปด้วย บะช่างไ่ว่ ไม้ดันเชือกหรือไม้ชัก และเชือก แล้วยังมีกระดานแข่งขัน และอุปกรณ์สำหรับจับเวลา

กระดานแข่งขัน เป็นกระดานไม้อัดขนาดใหญ่ ที่มีการกำหนดคะแนนให้แตกต่างกันในแต่ละจุดบนกระดาน ซึ่งตรงจุดศูนย์กลางของกระดานมีคะแนนสูงสุด คือ 20 คะแนน และคะแนนจะลดหลั่นลงมาเป็น 18, 16, 14, 12, 10, 8, 6, 4 ตามลำดับ โดยบริเวณมุมทั้ง 4 ด้านของกระดานจะมีคะแนนเท่ากับ -2 คะแนน เมื่อบะช่างไ่ว่หยุดเสียงลงก็จะได้คะแนนเท่ากับจุดที่บะช่างไ่ว่กำลังหมุนอยู่บนกระดาน รวมกับคะแนนระยะเวลาที่บะช่างไ่ว่ส่งเสียงดัง ยกตัวอย่างเช่น บะช่างไ่ว่หยุดตั้งในตำแหน่ง 12

คะแนน และเมื่อจับเวลาตั้งแต่บะช่างโว่เริ่มดังจนกระทั่งหยุดดังใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 18 วินาที ดังนั้นคะแนนรวมจึงเท่ากับ 30 คะแนน (12 คะแนน + 18 วินาที) เป็นต้น ในอดีตจะแข่งขันกันบนลานดินที่พื้นดินถูกอัดจนแน่น ให้คะแนนจากระยะเวลาที่บะช่างโว่ส่งเสียงดัง และความดังของเสียงบะช่างโว่ซึ่งใช้วิธีการฟังเสียงเท่านั้น

รูปที่ 12 กระดานแข่งขัน

สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการจับเวลา ปัจจุบันนิยมใช้นาฬิกาจับเวลา ในการนับเวลาตั้งแต่บะช่างโว่เริ่มดังจนกระทั่งหยุดดัง ในอดีตจะนำขัน หรือกลาเมพร้าว มาเจาะรูเล็กๆ ตรงกลาง แล้วนำไปวางบนภาชนะใส แล้วจับเวลาโดยการนับจำนวนหยดน้ำที่หยดลงมาในภาชนะแทนนาฬิกาจับเวลา

กติกาการแข่งขัน “บะช่างโว่”

ในอดีตการแข่งขันบะช่างโว่นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับการตกลงกันของกลุ่มผู้เล่น ดังนี้

1. การแข่งขันทีละ 1 ลูก เพื่อฟังเสียงของบะช่างโว่ ตัดสินแพ้ชนะโดยให้กรรมการฟังเสียงบะช่างโว่แต่ละลูก โดยอาจใช้กติกา เสียงดังกว่าชนะ หรือเสียงดังนานชนะ ขึ้นอยู่กับการตกลงกันในตอนต้น

2. การแข่งขันพร้อมกันหลายๆ ลูก โดยการขีดเส้นวงกลมลงบนพื้น ตัดสินแพ้ชนะโดยการดูว่าบะข่างไวกุใดหมุนได้นานที่สุด และหมุนอยู่ในพื้นที่วงกลม บะข่างไวกุใดหมุนออกนอกวงกลมถือว่าแพ้ บะข่างไวกุใดหมุนได้ไม่นานลืมนึกก่อนถือว่าแพ้

อย่างไรก็ตามในอดีตนั้นการเล่นบะข่างไวกุส่วนใหญ่นิยมเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินเท่านั้น ไม่นิยมจัดแข่งขันอย่างเป็นทางการ หรือประกวดประชันกันเพื่อหาผู้ชนะ แต่อาจมีการจัดแข่งขันเฉพาะในเทศกาลสำคัญ โดยจะได้รับความสนใจเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน โดยใช้วัดเป็นสถานที่จัดการแข่งขัน มีพระภิกษุสงฆ์ทำหน้าที่เป็นกรรมการตัดสินการแข่งขัน และสนับสนุนของรางวัล ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะรวบรวมเครื่องอุปโภคบริโภคที่ชาวบ้านได้นำมาถวายมาจัดเป็นของรางวัลให้สำหรับผู้ชนะ แตกต่างจากปัจจุบันที่ส่วนใหญ่จะเป็นเงินรางวัล โดยอาจมีการมอบรางวัลชนะเลิศอันดับที่ 1 อันดับที่ 2 อันดับที่ 3 และรางวัลชมเชย มากน้อยลดหลั่นกันตามลำดับ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการจัดแข่งขันบะข่างไวกุอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรก ในงานประเพณีสงกรานต์ ณ วัดสันทรายต้นกอก ตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชา โดยฝ่ายจัดการแข่งขันได้พัฒนา กติกาการแข่งขันให้มีความยุติธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ มีพัฒนาการดังนี้

1. การแข่งขันโดยมีคณะกรรมการตัดสินแพ้ชนะ โดยให้กรรมการแต่ละคนให้คะแนนคนละประเด็น ได้แก่ กรรมการให้คะแนนความดังของบะข่างไวกุ, กรรมการให้คะแนนระยะเวลาที่บะข่างไวกุตั้ง, กรรมการให้คะแนนความนิ่งของบะข่างไวกุ, กรรมการให้คะแนนระยะเวลาที่บะข่างไวกุหมุน แล้วนำคะแนนของกรรมการทุกคนมารวมกัน เพื่อเป็นคะแนนรวมของบะข่างไวกุแต่ละลูก โดยแข่งกันทีละลูก เพื่อให้กรรมการแต่ละคนได้พิจารณาให้คะแนนในส่วนของตัวเอง ในกรณีที่มิฉะนั้นก็ให้นำลูกที่มีคะแนนเท่ากันมาแข่งขันกันอีกครั้ง สำหรับปัญหาในการตัดสินแพ้ชนะรูปแบบดังกล่าว คือ ใช้ระยะเวลานานในการตัดสินแพ้ชนะค่อนข้างมาก บรรยากาศการแข่งขันค่อนข้างตึงเครียด และมีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความยุติธรรมในการให้คะแนนของกรรมการแต่ละคน

2. การแข่งขันทีละลูกโดยกรรมการจะให้คะแนนจากระยะเวลาที่เสียงบะข่างไวกุเริ่มดังจนกระทั่งเสียงบะข่างไวกุหยุดดัง โดยการจับเวลา คะแนนของบะข่างไวกุแต่ละลูกจะเท่ากับจำนวนวินาทีที่บะข่างไวกุตั้ง ถึงแม้วิธีการตัดสินดังกล่าวจะช่วยลดระยะเวลาการตัดสินให้สั้นลงได้ แต่ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการตัดสินแพ้ชนะที่มีคะแนนใกล้เคียงกันมาก แพ้ชนะกันเพียงไม่กี่วินาที และถือเป็นการให้ความสำคัญเพียงแค่เรื่อง

เสียงที่ดังนานเท่านั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของความนิ่งของบะข้างไ่ว์ในขณะที่กำลังหมุน

3. การแข่งขันที่ลูกโดยกรรมการจะให้คะแนนโดยพิจารณาจาก 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 คะแนนจากระยะเวลาที่เสียงบะข้างไ่ว์เริ่มดังจนกระทั่งเสียงบะข้างไ่ว์หยุดดัง โดยการจับเวลา คะแนนจะเท่ากับจำนวนวินาทีที่บะข้างไ่ว์ดัง รวมกับคะแนนส่วนที่ 2 จากกระดานแข่งขัน กล่าวคือ มีการออกแบบกระดานแข่งขันให้มีคะแนนคล้ายกับกระดานปาเป้า บะข้างไ่ว์ แต่ละลูกจะได้คะแนนตามตำแหน่งที่บะข้างไ่ว์หยุดดัง ดังนั้นการตัดสินแพ้ชนะจึงพิจารณาจากคะแนนของบะข้างไ่ว์แต่ละลูก ซึ่งมาจากการรวมคะแนนจากการจับเวลา (วินาที) และคะแนนจากกระดาน ในกรณีที่คะแนนเท่ากัน จะนำลูกที่มีคะแนนเท่ากันมาแข่งขันกันอีกครั้ง สำหรับวิธีการตัดสินรูปแบบดังกล่าวนี้ทำให้ระยะเวลาในการแข่งขันสั้นลง และช่วยให้บรรยากาศการแข่งขันมีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น เพราะผู้ชมสามารถส่งเสียงเชียร์และมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการให้คะแนนของกรรมการได้ทำให้วิธีการนี้ได้รับการยอมรับ และใช้เป็นกติกาการแข่งขันบะข้างไ่ว์ในงานประเพณีสงกรานต์ วันวิสาขบูชา ณ วัดสันทรายต้นกอก มาจนถึงปัจจุบัน

คุณค่าและประโยชน์ของ “บะข้างไ่ว์”

“บะข้างไ่ว์” ของเล่นโบราณที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมีคุณค่าและมีประโยชน์ในหลายด้าน สำหรับคนหลายกลุ่ม ดังนี้

1. ช่วยบริหารสมอง ฝึกการใช้ความคิด กล่าวคือ จะต้องคิดวิเคราะห์ในทุกขั้นตอนของการทำบะข้างไ่ว์ ตั้งแต่การเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ และการใช้เครื่องมือ เครื่องมือต่างๆ การวัดความยาวของไม้เพื่อทำตัวบะข้างไ่ว์ เดือย ไม้ดันเชือก และวัดความยาวของเชือก การวัดระยะและหาจุดศูนย์กลาง สำหรับเจาะรูที่ฝาปิดเพื่อใส่เดือย และการหาตำแหน่งที่จะเจาะลิ้นบริเวณกึ่งกลางของตัวบะข้างไ่ว์, การค้นหาเทคนิคและวิธีการที่จะทำให้บะข้างไ่ว์หมุนได้นิ่ง ได้นาน และเกิดเสียงดัง ตลอดจนการฝึกเล่นบะข้างไ่ว์ซ้ำๆ เพื่อค้นหาวิธีที่จะทำให้สามารถหมุนได้นาน และมีเสียงดัง

2. ช่วยบริหารกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย ได้เคลื่อนไหวและออกกำลังกาย กล่าวคือ ในการเล่นบะข้างไ่ว์ผู้เล่นจะต้องใช้มือ ข้อมือ และนิ้วมือทั้งสองข้างในการจับบะข้างไ่ว์ และเชือก ในขณะที่พันเชือกบะข้างไ่ว์กับเดือย หลังจากนั้น จึงนำไม้ดันเชือกมาร้อยเชือก ซึ่งต้องใช้มือและสายตา ในการเล็งรูเชือก ตลอดจนในขั้นตอนของการชักบะข้างไ่ว์ จะต้องออกแรงดึงเชือก เพื่อให้เกิดแรงหมุนแรงเหวี่ยงที่มากพอที่จะ

ให้บะข่างโว่หมุนและเกิดเสียง และท้ายที่สุด เมื่อบะข่างโว่หยุดหมุนแล้วก็ต้องเดินไปเก็บเพื่อนำมาเล่นซ้ำอีกครั้ง

3. ช่วยให้เกิดความสนุกสนาน และความเพลิดเพลินในขณะที่เล่นบะข่างโว่ โดยเฉพาะในกรณีของการเล่นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการแข่งขัน เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีในระหว่างกลุ่มผู้เล่น ผูกให้มน้ำใจนักกีฬารู้จักการแพ้ ชนะ และเคารพกติกา ปัจจุบันผู้นำชุมชนของหมู่บ้านสันทรายต้นกอก ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับบะข่างโว่ มาจัดกิจกรรมแข่งขันเป็นประจำทุกปีในงานประเพณีสงกรานต์วัดสันทรายต้นกอก ในวันวิสาขบูชา ซึ่งนอกจากจะเป็นการช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปแล้ว ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคี ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนม และความรู้จักคุ้นเคยกันของคนในชุมชนกลุ่มต่างๆ ทั้งเด็กผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ ได้อีกด้วย

รูปที่ 13 ปราชญ์ชาวบ้านสอนวิธีการเล่นบะข่างโว่

4. ช่วยให้เด็กเรียนรู้วิถีชีวิตของเด็กไทยในอดีต และเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ กล่าวคือ บะข่างโว่จึงเป็นของเล่นชนิดหนึ่งที่ผู้ใหญ่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาโดยนำวัสดุจากธรรมชาติมาใช้ ทำขึ้นเพื่อจงใจให้เด็กเล่นอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสม ได้แก่ ในบ้าน ลานวัด ไร่ไม่ไกลบริเวณที่ผู้ใหญ่ทำงาน เพื่อกันไม่ให้ออกไป

เที่ยวเล่นนอกบ้าน ในสวน ในป่า หรือตามแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อเด็กๆ

5. ฝึกความอดทน ความมุ่งมั่นตั้งใจ กล่าวคือ การจะทำบะข่างไว้ให้สำเร็จได้ผู้ทำจะต้องมีความเพียรพยายาม และความตั้งใจค่อนข้างมาก เพราะบะข่างไว้เป็นของเล่นที่ต้องใช้มือและฝีมือในทุกขั้นตอน (Handmade) ในอดีตกว่าจะได้บะข่างไว้ 1 ลูกต้องใช้เวลาในการทำนานมากกว่า 1 วัน เนื่องจากไม่มีเครื่องมืออำนวยความสะดวกที่ช่วยผ่อนแรง และลดระยะเวลาในการทำได้เหมือนในปัจจุบัน แต่ละขั้นตอนต้องใช้ความละเอียดรอบคอบ และทักษะในการใช้มีดเหลา ตลอดจนการรอคอย เช่น ต้องรอนานอย่างน้อย 2 สัปดาห์ในขั้นตอนการนำไม้ไปแช่น้ำ เพื่อให้ไม้มีกลิ่นช่วยป้องกันมอดและแมลงได้ ส่งผลให้บะข่างไว้มีอายุการใช้งานยาวนานยิ่งขึ้น ในขณะที่ปัจจุบันสามารถใช้แล็กเกอร์เคลือบได้, หลังจากปิดฝาบนและฝาล่างที่ตัวบะข่างไว้แล้วต้องรอนานหลายชั่วโมงกว่าชั้นที่ใช้แทนกาวจะแห้ง ปัจจุบันใช้กาวร้อนทาเพียงไม่กี่วันที่กาวก็แห้งสามารถทำขั้นตอนต่อไปได้ทันที, การตัด เจาะ เหลา เกลา หรือกลึงไม้ ต้องใช้มีดเหลาเป็นเครื่องมือหลัก ซึ่งนอกจากผู้ใช้จะต้องมีทักษะ และฝีมือแล้ว ยังเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้เวลาค่อนข้างมาก และมีโอกาสที่ชิ้นงานจะเสียหายได้ ปัจจุบันสามารถใช้อุปกรณ์ไฟฟ้า อาทิ เลื่อยไฟฟ้า สว่านไฟฟ้า เครื่องขัดกระดาษทราย ซึ่งช่วยให้การทำชิ้นงานสะดวก รวดเร็วมยิ่งขึ้น เป็นต้น

6. สามารถนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำและการเล่นบะข่างไว้ ไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องได้ อาทิ วิชาคณิตศาสตร์ ในหัวข้อเกี่ยวกับการวัดขนาด, วิชาวิทยาศาสตร์ ในหัวข้อเกี่ยวกับแรงหมุน ที่มาของเสียง และการเกิดเสียง, วิชาฟิสิกส์ ในหัวข้อเกี่ยวกับการวิเคราะห์ลักษณะของเสียงกับขนาดของบะข่างไว้, วิชาการงานอาชีพ ในหัวข้อเกี่ยวกับขั้นตอนการผลิตบะข่างไว้, วิชาศิลปะ ในหัวข้อเกี่ยวกับการวาดเขียน การออกแบบลวดลาย และการระบายสีบนตัวบะข่างไว้, วิชาวัฒนธรรม ในหัวข้อประวัติความเป็นมาของบะข่างไว้ และวิถีชีวิตของเด็กไทยในอดีต เป็นต้น

รูปที่ 14 นักเรียนฝึกทักษะการเล่นบะช่างโว่

สรุปและเสนอแนะ

สืบเนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชนอันเกิดขึ้นจากความทันสมัยของเทคโนโลยี ส่งผลให้ของเล่นพื้นบ้าน “บะช่างโว่” ได้รับความนิยมลดน้อยลง และกำลังสูญหายไปจากวิถีชีวิตของเยาวชนและคนในชุมชนเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ การอนุรักษ์ “บะช่างโว่” โดยนำองค์ความรู้แบบฝังลึกเกี่ยวกับ “บะช่างโว่” จากปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนทั้ง 2 ท่าน คือ นายอานนท์ ไชยรัตน์ และ นายคณโท อินทแก้ว ตลอดจนผู้รู้ในชุมชน มารวบรวมเรียบเรียงเขียนให้เป็นลายลักษณ์อักษร ในลักษณะของความรู้ชัดแจ้งแล้วจัดทำเป็นสื่อสิ่งพิมพ์แบบต่างๆ อาทิ หนังสือ บทความวิชาการ รายงานการวิจัย เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ เป็นรูปแบบหนึ่งในการป้องกันไม่ให้เกิดภูมิปัญญาดังกล่าวสูญหายไป นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้าน ยังมีวิธีการต่างๆ ในการอนุรักษ์ “บะช่างโว่” ร่วมด้วย ได้แก่ การจัดกิจกรรมแข่งขันบะช่างโว่เป็นประจำทุกปีในงานประเพณีสงกรานต์ ณ วัดสันทรายต้นกอก ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชา การรับคำเชิญให้ไปปฏิบัติหน้าที่เป็นวิทยากรเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับบะช่างโว่ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา การเปิดโอกาสให้เยาวชน นักเรียน นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป และสื่อมวลชน เข้ามาเรียนรู้

เยี่ยมชม ศึกษาดูงาน ที่บ้านของปราชญ์ชาวบ้าน รวมถึงศูนย์ การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม
พื้นบ้าน “สลีปิงจ๊ายแก้วกว้าง” ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในชุมชน ก่อตั้งโดย นาย
อานนท์ ไชยรัตน์ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในนามของภาคประชาชนของปราชญ์
ชาวบ้านดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะมีข้อจำกัดด้านงบประมาณแล้ว ยังจำเป็นต้องได้รับ
การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรเอกชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเล่น
พื้นบ้าน “บะซางโว” อย่างยั่งยืน ในรูปแบบอื่น เช่น การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับ
“บะซางโว” ไปจัดทำเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้นข้อมูล
การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนของเล่นพื้นบ้าน “บะซางโว” บรรจุไว้ในหลักสูตร
ของ สถานศึกษาแล้วให้บุคลากรทางการศึกษาเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักเรียนใน
ห้องเรียนโดยตรง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญชนก สิวาณิไชย. 2550. “ของเล่น 9 อย่างกับหลักการเกิดเสียง”. **ประชาคม
วิจัย**. 13, 74: 52-57. **ของเล่นพื้นบ้านอาเซียน: เชื่อมโยงความสัมพันธ์
ผสมผสานการเรียนรู้**. (2557, 13 มกราคม). เดลินิวส์, น. 4.
- ณัฐฉา สมยาโรจน์ และอัจฉรา ศรีพันธ์. 2557. “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดภูมิ
ปัญญาของเล่นพื้นบ้านของกลุ่มคนเผ่าคนแก่ตำบลป่าแดด อำเภอแม่สรวย
จังหวัดเชียงราย”. **วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร**. 9,
2: 60-69.
- พีรวัฒน์ ชลเจริญ และสุธนะ ดิงศัทพ์. 2558. “ผลของการจัดกิจกรรมพลศึกษาโดย
ใช้เกมการละเล่นพื้นบ้านอาเซียนที่มีต่อความฉลาดทางอารมณ์ของนักเรียน
ประถมศึกษา”. **วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา**. 10, 2: 322-334.
- มนิชาส จินตพิทักษ์. 2552. **ที่ว่างและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการละเล่น
ล้านนาของเด็กในจังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหา
บัณฑิต: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณวิภา เทียงธรรม และอัญญณีย์ บุญเชื้อ. 2557. “ผลของการจัดกิจกรรมนอก
ห้องเรียนโดยใช้ของเล่นพื้นบ้านตามแนวคิดการประมวลผลการรับ
ความรู้สึกละเล่นพื้นบ้านเพื่อส่งเสริมทักษะการเคลื่อนไหวของเด็กอนุบาล”. **วารสาร
อิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา**. 9, 1: 473-487.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2547, 23 มีนาคม). **เรียนพิลึกพิลึง จากของ
เล่นพื้นบ้านล้านนา**. ข่าวสด, น. 34.

สัมภาษณ์

ขจรศักดิ์ ปัญญาเรือง. ผู้รู้ในชุมชน และสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม. **สัมภาษณ์.**
10 เมษายน 2558.

คณโท อินทแก้ว. ปราชญ์ชาวบ้าน และประธานกลุ่มอนุรักษ์ชี้เผ่า. **สัมภาษณ์.**
28 มีนาคม 2558.

จันทร์แก้ว อินทะแก้ว. ผู้อาวุโสในชุมชน และประธานสภาวัฒนธรรมตำบลฟ้าฮ่าม.
สัมภาษณ์. 30 มีนาคม 2558.

ชุมพล สวิงวงศ์. ผู้รู้ในชุมชน. **สัมภาษณ์.** 20 เมษายน 2558.

บุญเลิศ ตีคัง. ผู้รู้ในชุมชน. **สัมภาษณ์.** 7 เมษายน 2558.

ประณีต เขียรสิริ. ผู้อาวุโสในชุมชน. **สัมภาษณ์.** 20 มีนาคม 2558.

ประยูร รังษี และธงชัย ตราพันธ์. ผู้รู้ในชุมชน และสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม.
สัมภาษณ์. 29 มีนาคม 2558.

ปรีชา สัมมาทรัพย์. ผู้อาวุโสในชุมชน และสมาชิกสภาเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม.
สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2558.

วิชา ตันสุหส์. ผู้รู้ในชุมชน. **สัมภาษณ์.** 2 เมษายน 2558.

อานนท์ ไชยรัตน์. ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 และผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้
ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านสลีปิงจ้ยแก้วกว้าง.

สัมภาษณ์. 18 มีนาคม 2558.

อุดม รังษี. ผู้อาวุโสในชุมชน และเพชรราชภัฏ-เพชรล้านนา ปี พ.ศ. 2553. **สัมภาษณ์.**
30 มีนาคม 2558.